

Rudaminos Švč. Trejybės bažnyčios statyba XVIII a. ir naujas vardas LDK architektūros istorijoje

Auksė Kaladžinskaitė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas: kaladzinskaite.aukse@gmail.com

Straipsnio tikslas – pristatyti naują, netyrinėtą LDK architektūros istorijos šaltinį – Rudaminos Švč. Trejybės bažnyčios statybos sutarties patvirtinimo aktą. Straipsnyje siekiama aptarti šį ir kitus su juo susijusius šaltinius, atskleisti šio užsakymo istorines aplinkybes, trumpai supažindinti su bažnyčios fundacijos ir statybos istorija.

RAKTAŽODŽIAI: sutartis, bažnyčia, architektas, Vaitiekus Juozapas Krukovskis, Mikalojus Turčinavičius Sušickis, Rudamina, architektūros užsakymas, XVIII a., vėlyvasis barokas

Konstruojant LDK vėlyvojo baroko dailės ir architektūros istorijos diskursą svarbus ne tik išlikęs (užfiksuotas) architektūros / dailės objektas, bet ir kiekvienas rašytinis liudijimas apie konkretaus kūrinio / paminklo užsakovus, atlikėjus, sukūrimo aplinkybes. LDK architektūros istorikai nuolat susiduria su įvairaus pobūdžio empirinės medžiagos trūkumu, taip pat stokoja faktografinių žinių ir apie architektų profesinės veiklos kasdienybę, darbo organizavimą. Užsakymų realizavimo principus, projektavimo, statybvietės koordinavimo mechanizmą ir detales dažnai tenka rekonstruoti iš pavienių, epizodinių šaltinių, todėl kiekviena šių sritį papildanti informacija yra vertinga.

Baltarusijos Respublikos nacionaliniame istorijos archyve, Gardino pavieto pilies teismo aktų knygoje, aptiktas sutarties bažnyčios statybai patvirtinimas (žr. Priedas) – vienas tų šaltinių, praplečiančių supratimą apie XVIII a. architekto-statytojo amato užkulisius. Jis vertingas keliais aspektais: autorystės patvirtinimu, naujos pavardės atsiradimu architektūros istorijoje, bažnyčios statybos aplinkybėmis, žiniomis apie darbų organizavimą ir eigą, užmokestį.

Rudaminos¹ miestelis (Lazdijų r.) įkurtas XVI a. pr. 1592 m. birželio 10 d. Rudaminos dvaro savininkas, Gardino pakamaris Grigalius Masalskis (m. 1596) su žmona Marija čia fundavo medinę Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo bažnyčią, o dvarui priklausančioje jurisdikcijoje skyrė vietą klebonijos pastatui. Bažnyčios ir jos tarnų išlaikymui steigėjai dovanojo Beviršių kaimą su jam priklausančiomis pievomis, ganyklomis ir dirbama žeme, taip pat skyrė 10 kapų lietuviškų grašių kasmetinių pajamų nuo kiekvieno Rudaminos dvarui priklausančio valako bei 66 grašių išmoką Šv. Martyno dieną kasmet². Čia norėtųsi pažymėti, kad tiek šaltiniuose, tiek kai kurioje jais

1 Šaltiniuose dažniau vadinama Urdomina (lenk. *Urdomin, Urdomina*).

2 *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAB RS). F. 43. B. 203. L. 253–254; Polujański 1858: 147; Jučas 2005: 35.

besiremiančioje istoriografijoje tvyro šiokia tokia painiava tarp dviejų Lietuvos vietovių, turinčių vienodą *Rudaminos* pavadinimą³. Abiejų bažnyčių Rudaminos Lazdijų r. (buv. Seinų dekanatas) ir Rudaminos Vilniaus r. (buv. Vilniaus dekanatas) – fundacijos data ir fundatoriai nurodomi tie patys⁴. Priežastimi galima laikyti klaidinančiai vienodus vietovardžius ir XIX a. pr. vizitatorių bei dekanų, fiksavusių Vilniaus vyskupijos bažnyčių būklę ir svarbiausius istorinius bei bažnytinius duomenis, neatidumą nagrinėjant minėtų bažnyčių fundacijų aktų kopijas parapijų dokumentų registruose ar kituose bažnytiniuose archyvuose.

Grigaliui Masalskiui mirus, dvarą paveldėjo jo vaikai, o mirus paskutiniam bevaikiui palikuoniui Petru Masalskiui, dvaras perėjo giminaičių Skorulskių šeimos žinion, kurie menkai tesidomėjo dvaru, kol galop jį įkeitė. Iš rankų į rankas keliavusį dvarą apie 1740–1745 m. įsigijo Trakų vaivadijos išdininkas Mikalojus Turčinavičius Sušickis (1727–1755)⁵. Naujasis Rudaminos šeiminkas valdomis ir pinigais padidino fundaciją, šalia bažnyčios įsteigė Merkinės jėzuitams misijos namus (kad jie galėtų čia atvykti kelis sykius per didžiąsias šventes ir padėti vietos klebonui), tačiau svarbiausia, jog ėmėsi apleistos, begriūvančios parapiinės bažnyčios atstatymo⁶. Kaip liudija minėtas šaltinis (žr. Priedas), Turčinavičius Sušickis 1749 m. pabaigoje su architektu sudarė naujos, mūrinės bažnyčios Rudaminoje statybos sutartį. Architektu ir rangovu jis pasirinko Vaitiekų Juozapą Krukovskį (*Wojciech Józef Krukowski*)⁷. Tai nauja pavardė LDK architektūros istorijoje. Deja, iš šaltinio sunku spręsti apie architekto profesionalumą, remiantis pavarde galima manyti, jį buvus vietiniu, Abiejų Tautų Respublikos piliečiu. Užsakovui jis pateikė būsimos bažnyčios projektą ir sutarė už 19 000 auksinų bei kitus sutartyje išvardintus priedus su talkinančių meistrų brigada per penkerius metus pasatyti bažnyčią. Suma turėjo būti išmokėta dalimis numatytais terminais. Susitarta, jog reikalingas statybines medžiagas tieks užsakovas. Taip pat jis įsipareigojo pasamdyti pagalbinių darbininkų, pasirūpinti statybvietės apsauga bei mūrų konservavimu žiemos periodu, pagal sudarytą sąrašą pateikti statybai reikiamus įrankius, o dirbant sugedusį darbo inventorių taisyti. Architektas įsipareigojo išardyti senosios bažnyčios mūrą ir pamatus taip, kad dalį medžiagų dar

3 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 604. Ap. 1. B. 10163. L. 2; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS). F. 4. B. 2848. L. 1; *Słownik geograficzny* 1888: 944; *Słownik geograficzny* 1892: 817; *Biskupstwo wileńskie* 1912: 184.

4 Rudaminos, esančios Vilniaus dekanate, Šv. Petro ir Pauliaus parapija ir bažnyčia įsteigta maždaug apie 1500 m., 1528 m. prijungta prie Vilniaus Šv. Jono bažnyčios kaip jos filija. 1714 m. (1730?) medinė bažnyčia atstatyta Šv. Jono bažnyčios klebono kun. Maševskio pastangomis, o 1839 m. rekonstruota Mykolo Tiškevičiaus lėšomis, 1866 m. paversta cerkve. 1907–1909 m. pastatyta dabartinė medinė bažnyčia [LVIA. F. 604. Ap. 1. B. 10163. L. 2; B. 10168. L. 1; B. 10170. L. 1; F. 694. Ap. 1. B. 2504. L. 505, 508v; B. 3692. L. 1; LMAB RS. F. 43. B. 20. L. 165v–166; Misius 1993: 575].

5 VUB RS. F. 102. B. 179. L. 81–88; Połujański 1858: 149.

6 VUB RS. F. 57. B. 53–1314. L. 1; Połujański 1858: 149.

7 XVII–XVIII a. architekto darbo sfera apėmė ne tik projektavimą, bet ir statybos ar perstatymo darbų vykdymą bei priežiūrą, sąmatų sudarymą, pastato būklės įvertinimą ir statinio įkainojimą.

būtų galima panaudoti naujosios statybai. Tinkamai iškasti pamatų duobę, o pačius pamatus išmūryti kuo tvirtesnius. Remiantis skurdžiu būsimos bažnyčios išorės aprašymu, sutartyje buvo numatyta rūsysis, dvi zakristijos, prieangis, choras, kupolai (veikiausiai *kupolais* vadinami bokštai, dengti šalmais).

Sutarties tekstas įdomus ir dėl aptartų kasdienių, buitinių dalykų (nakvynės, mitybos). Pavyzdžiui, auginti architekto stalui skirtas daržoves išskirtas specialus sklypas dvaro darže, maisto produktus jis ir jo žmonės įsipareigojo pirkti dvare, o alkoholinius gėrimus – Rudaminos miestelyje. Architekto arkliams kasmet žadama skirti po 10 vežimų šieno. O apsisojimui ir nakvynei nemokamai skiriamas kambarys su kamara kažkuriame iš miestelio trobesių⁸.

Sutartis buvo patvirtinta 1755 m. spalio 20 d. Gardino pavieto pilies teismo kanceliarijoje paties V. J. Krukovskio prašymu ir jam dalyvaujant, taip siekiant tvirtesnės ir tikresnės jos juridinės galios. To priežastimi veikiausiai buvo vėluojantys atsiskaitymai už darbus, o dėl lėšų stygiaus statybos darbai atsiliko nuo numatyto plano. Taip manyti pretekstą suteikia ir prie sutarties patvirtinimo akto pridėti atsiskaitymo kvitų išrašai, liudijantys, kad architektui dalimis buvo išmokėti tik 10 000 auksinų, o paskutinis mokėjimas atliktas 1751 m. gegužės 25 d.

1755 m. kovo (ar balandžio) mėn. Turčinavičius Sušickis netikėtai mirė⁹. Prieš mirtį, kovo 4 d., būdamas Naugarduke ir ligos prispaustas, jis spėjo sudaryti testamentą (kuris 1755 m. gegužę buvo tvirtintas LDK Vyriausiojo Tribunolo kanceliarijoje bei pagal nustatytą tvarką įrašytas į Gardino pavieto pilies teismo aktus). Išreikšdamas savo paskutinę valią, jis nuogaštavo dėl statomos bažnyčios likimo ir kreipėsi į testamentą vykdytojus bei žmoną, prašydamas baigti įgyvendinti jo sumanymą: <...> *tegu žemiau išvardinti Jų Malonybės Ponai Globėjai Rudaminos bažnyčią, mano pradėtą mūryti, ir kuriai architektas už 19 000 lenkiškų auksinų yra nusamdytas, ir kuris iš manęs jau nemažai gavęs yra pinigais bei javu, pasistengia kaip galima greičiau baigti iš Rudaminos dvaro lėšų. Architektui jau mažiau išmokėti beliko, nei kad jau gavęs yra, lyg šiol jam išmokėta yra jau keliolika tūkstančių lenkiškų auksinų, o statybai gavęs du tūkstančius plytų. Vardan Dievo Meilės, prašau žmonos ir globėjų kuo skubiau baigti statyti šią bažnyčią<...>*¹⁰.

⁸ Architektų, mūrininkų veiklai buvo būdingas sezoniškumas. Darbų vykdymas ir priežiūra dažniausiai vyko šiltuoju metu laiku – nuo pavasario iki rudens. Architektų praktika buvo neatsiejama nuo dažnų kelionių, nes įprastai vienu metu jie prižiūrėdavo keletą statomų objektų. O užsakovai statybos metu architektams suteikdavo laikiną, nemokamą pastogę savo dvare ar vienuolyne, arba išnuomodavo tam skirtas patalpas netoli statybvietės.

⁹ Palaidotas Naugarduko jėzuitų bažnyčioje (neišlikusi) [VUB RS. F. 102. B. 179. L. 58, 60].

¹⁰ „<...> a żeby Jmci~ Panowie Opiekunowie poniżej wyrażeni, kościół w Urdominie przeze mnie zaczęty murować co najprędzej kończyli z intrat Urdominskich, do wystawienia którego z kontraktowany architekt za 19 000 złotych polskich, który *in paratis* i zbożem nabrał znaczną sumę. Więc jemu już mniej należy, niż wziął, a do tego i teraz dane mu kilkaset tysięcy złotych polskich i materii ma dwakroć sto tysięcy cegły. Zonę i Panów Opiekunów Miłością Boską obliguje, a żeby co najprędzej starali się zakończyć kościół <...>“ [VUB RS. F. 102. B. 179. L. 58; B. 181. L. 37–45].

Testamento vykdytojais testatorius paskyrė savo brolių Joną Turčinavičių Sušickį, Pinsko pavieto raikytoją, ir svainį Steponą Römerį, Trakų pavieto žemietijos teisėją. Iš testamento teksto matyti, kad grynųjų pinigų bažnyčios statybos užbaigimui nebuvo paskirta, įpareigojama lėšas kaupti iš Rudaminos dvaro pajamų.

Minėti testamentą vykdytojai ir testatoriaus šeimos globėjai 1758 m. gegužės 3 d. Vilniaus magistrato teismo kanceliarijoje patvirtino 1757 m. spalio 12 d. surašytą testamentą vykdytojų aktą, kuriame papunkčiui išvardino testamentą vykdytojų eigą, nutarimus ir potvarkius¹¹. Dokumente skiriama dėmesio ir bažnyčios statybos reikalams. Įsipareigojama vietoj mirusio dailidės rasti kitą meistrą, kuris užbaigtų stogo gegnių rentimą bei laikinai, šaltajam metų sezonui, stogą uždengtų šiaudais. Pasižadama žiemą pasirūpinti stogo dengimui reikalingomis čerpėmis ir surasti gerą plytdirbį, iki pavasario paruošti statyboms reikalingą medieną, įsigyti geležies spynoms ir skardos. O dėl geresnio fasado ir bokštų apskaičiavimo (sumažinimo?) [*umiarkowanie lepszego*] įsipareigojama žiemą rasti ir architektą, kuris parengtų brėžinius bokštams be medienos (?) [*a żeby adrysował wieże bez drzewa*]. Šis naujo architekto ieškojimo faktas leidžia manyti, jog dėl laiku nemokėtų pinigų, užsakovo mirties bei kitų, su tuo susijusių trikdžių, Krukowskis pradėtą darbą metė.

Galutinė statinio baigimo data – nežinoma. Bažnyčia buvo pastatyta dvibokštė, dvitarpinė, vienanavė, su pusapskrite apside. Ji kresno, kompaktiško tūrio, neilgo korpuso, neaukštais bokštais. Navos šonuose – zakristija ir kitos pagalbinės patalpos. Po bažnyčia – rūsys. Pagrindinio fasado centre į priekį puslankiu išsikišęs žemas priangis, viršuje – trikampis frontonas. Fasado plokštumas skaido piliastrai ir stačiakampiai langai, antrajame tarpsnyje – suporinti piliastrai. Architektūros formos masyvios ir monumentalios, fasadas santūrus, lipdiniais ir skulptūromis nedekoruotas. Tik frontono viršų akcentuoja profiliuotas karnizas su dantukais – ankstyvojo klasicizmo dekorui būdingas puošybos elementas, leidžiantis manyti, jog bažnyčios statyba buvo baigta tik XVIII a. paskutinįjį ketvirtį. Nauju, Švč. Trejybės titulu, bažnyčia konsekruota 1821 m.¹²

Faktai rodo, kad projektas nebuvo iki galo realizuotas toks, koks turėjo būti pagal Krukowskio paruoštą projektą. Tą liudija ir pats bažnyčios fasadas (1 pav.). Žvelgiant į statinio proporcijas atrodo, lyg trūktų viršutinių bokštų tarpsnių, frontonas, palyginti su masyviais bokštais ir išilgintu apatiniu tarpsniu, pernelyg smulkus. Tikėtina, kad antrasis bažnyčios fasado tarpsnis pastatytas porą dešimtmečių vėliau, modifikuojant ir supaprastinant pirminį variantą. Gali būti, jog vykdytojų tikslas buvo tik formaliai realizuoti testatoriaus valią, t. y. ne nuodugnai, pagal pradinį projektą, baigti bažnyčios statybą, bet atlikti bent tiek, kad pastatą būtų galima eksploatuoti, atsisakant su funkcija mažiau susijusių detalių, pavyzdžiui, aukštų bokštų ar puošnesnio fasado. Juo labiau kad sprendžiant iš sutartyje paskirto

11 VUB RS. F. 102. B. 179. L. 62–65; LVIA. SA 5136. L. 347–348v.

12 Lietuvos sakralinės... 1998: 329.

atlygio dydžio architektui ir jo meistrams, bažnyčia neturėjo būti itin kukli. XVIII a. viduryje 19 000 auksinų užmokestis už architekto bei jo meistrų penkerių metų darbą buvo vidutinė suma, palyginti su kitais žinomais to meto atsiskaitymais už panašius darbus¹³.

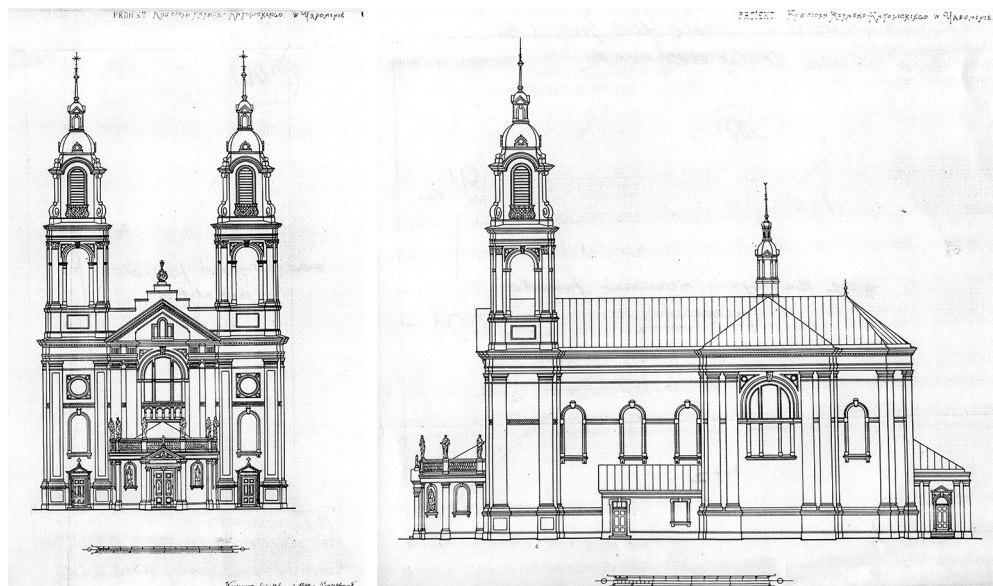
XX a. pr. bažnyčia patyrė ryškių tūrio ir plano pokyčių. 1900 m. nežinomo Varšuvos architekto buvo parengtas perstatymo projektas (2 pav.). Norėta paaukštinti bokštus, o bažnyčiai suteikti neobarokines formas, gausiai dekoruoti fasadą, patį statinį padidinti nugriaunant apsidę ir pristatant transeptą bei presbiteriją. Tačiau ambicingiems parapijos klebono ir parapijiečių planams sutrukdė I pasaulinis karas: 1913–1917 m. per tvarkymo metu buvo pristatytas tik transeptas ir presbiterija, jų sankirtoje ant stogo iškelta maža varpinė, įrengtos naujos koplyčios, atlikti kiti nežymūs pakeitimai (3 pav.)¹⁴.

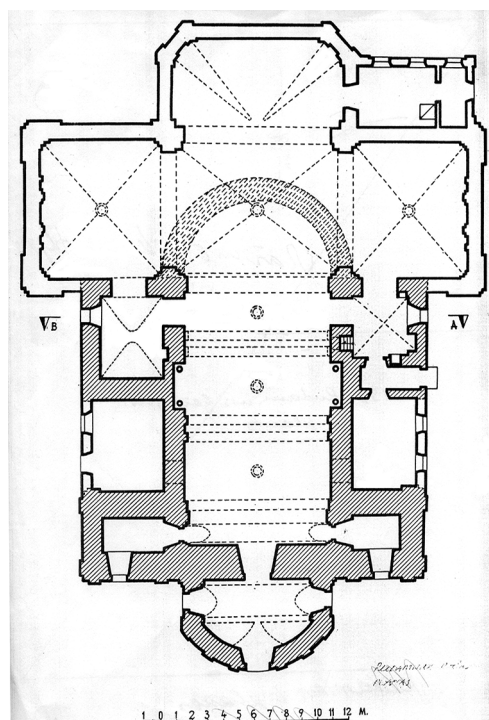
1 pav. Rudaminos bažnyčios fasadas (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Sakralinio meno paveldo skyriaus archyvas)

13 Pavyzdžiui, 1738 m. architektas Paulius Antanas Fontana (*Paolo Antoni Fontana*) su Lydos seniūnu Juozapu Scipionu pasirašė sutartį, pagal kurią Serokomlioje (*Serokomla*, Liublino vaivadija) už bažnyčios projektą bei statybą, pasitelkiant savo mūrininkus bei kitus reikalingus specialistus, sulugo 20 000 lenkiškų auksinų (per šešerius metus užsakovui jis turėjo pastatyti ne tik bažnyčią, bet už atskirą atlygį rezidenciją, ofcinas, arklides bei kitus pagalbinius-ūkinius pastatus) [Paliušytė 2007: 50–51, 53–57]. Architektas Juozapas Fontana (*Józef, Giuseppe Fontana*) pagal 1739 m. su užsakovais sudarytą sutartį už Stalovičių (*Stołowicze, Сталовічы*, Naugarduko vaivadija) Maltos ordino Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios projektavimo ir statybos darbus turėjo gauti 50 000 auksinų (avansu paėmė 25 000, statybos darbų nebaigė) [Lorentz 1937: 41]. Tas pats Juozapas Fontana už 3 metų bernardinų Šv. Antano bažnyčios statybą su užsakovu 1742 m. buvo sulygęs 3 000 talerių, t. y. 24 000 auksinų, užmokestį (iš šios sumos taip pat turėjo atsiskaityti su savo meistrų brigada) [Kaladžinskaitė 2012: 296–298]. 1747 m. architektas Aleksandras Asikevičius (*Aleksander Osikiewicz*) sudarė su Barūnų (*Баруны, Баруны*, Vilniaus vaivadija) bazilijonų vienuolynu sutartį, kuria įsipareigojo su savo mūrininkais ir pagalbininkais už 9 000 lenkiškų auksinų sumą per šešerius metus pastatyti Barūnų Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią [Morelowski 1940: 74–76]. Užmokesčio dydį koregavo projekto sudėtingumas, statinio dydis ir statybos sparta, architekto kompetencija, jo statytojų komandos – mūrininkų, dailidžių ir kitų amatų pagalbininkų – skaičius, užsakovo finansinis pajėgumas ir ambicijos, galop gebėjimas susitarti dėl maksimaliai palankiausios kainos.

14 LMAB RS. F. 322. B. 1174. L. 3–6; *Lietuvos sakralinės...* 1998: 329–331.

2 pav. 1900 m. Pagrindinio ir šoninio bažnyčios fasadų projektai (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Sakralinio meno paveldo skyriaus archyvas)

3 pav. Rudaminos bažnyčios planas (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Sakralinio meno paveldo skyriaus archyvas)

Aptarta sutartis ir su ja susiję šaltiniai suteikė naujų žinių apie Rudaminos Švč. Trejybės bažnyčios statybos istoriją. Archyviniai dokumentai atskleidė, kokie asmenys dalyvavo užsakymo ir statybos procese, kaip kito projektai asmeninių bei istorinių pokyčių kontekstuose.

Priedas

Publikuojant šaltinį išlaikomos santrumpos Jkmcĩ – Jego Królewskiej Mości, Jmć – Jego Mość. Šaltinis pateikiamas originalo kalba, modernesne rašyba ir skyryba (pavyzdžiui, vietoj y rašoma i, vietoj siedymsett – siedemset, vietoj dwóch – dwóch ir t. t., įrašomos praleistos raidės, pataisoma anuomet naudota netaisyklinga kai kurių žodžių gramatinė forma, praleisti žodžiai įrašomi laužtiniuose skliausteliuose). Lotynizmai paliekami originalia forma. Vertime naudojama santrauka JM – Jo Malonybė.

Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos archyvas (Нацыянальны гістарычны архіў Рэспублікі Беларусь). F. 1711. Ap. 1. B. 44. L. 164–165v.

Akt kontraktu na kościół Urdomine Jmć – Panu Krukowskiemu Architektowi służący.

Roku tysiąc siedemset pięćdziesiąt piątego miesiąca Oktobra dwudziestego dnia.

Na urządzie Jkmcĩ – grodzkim Grodzieńskim przede mną Samuelem Antonim Skirmuntem, łowczym i podstarościm sądowym powiatu Grodzieńskiego *comparendo personaliter* Jmć – Pan Wojciech Józef Krukowski architekt kontrakt na rzecz w nim i tu niżej wyrażoną służący *ad acta* podał. *In eum tenorem* Mikołaj i Teresa z Römerów Turczynowiczowie Suszycy, skarbnikowe województwa Trockiego i małżonkowie, czynimy wiadomo tym naszym kontraktem Jmć – Panu Wojciechowi Józefowi Krukowskiemu architektowi, danym na to iż według wydanej planty y abrysu od tegoż Jmć – Pana Krukowskiego na kościół odrysowanego, które plante i abrys my małżonkowie upodobawszy i one na dwóch egzemplarzach rękoma naszymi przy pieczęci przyłożonej podpisawszy, zgodziłyśmy Jmć – do zbiać starego wszystkich murów i wybrania fundamentów a wymurowania nowego kościoła podług wyż wyrażonych planty i abrysu u dobrach naszych wieczystych Urdomine nazwanych w powiecie Grodzieńskim leżących, któremu Jmć – dziewiętnaście tysięcy złotych polskich postąpiliśmy i zgodziliśmy się, to jest dziesięć tysięcy złotych polskich srebrną monetą, kurencja talarów bitych po złotych ośmiu, tyńf po złotemu jednemu y groszy ośmiu, a szóstak bity po groszy dwanaście i szelągów dwa licząc, a dziewięć tysięcy złotych polskich czerwonymi złotymi pojedynkowymi, ważnymi, niezłamanymi, dobrymi wagi ordynaryjnej mniejszej, czerwony złoty licząc po tyńfów trzynaście i szóstaków dwa, które dziewiętnaście tysięcy złotych polskich kurencją i monetą wyżej eksprymowaną takowym sposobem. Jmć – Panu Krukowskiemu mamy wypłacić najpierwej w roku przysłym tysiąc siedemsetnym pięćdziesiątym na S. Stanisław. To jest dnia ósmego maja złotych polskich pięć tysięcy, po tym w roku tysiąc siedemsetnym pięćdziesiątym pierwszym takż w dzień S. Stanisława drugie pięć tysięcy złotych polskich, *denique* w roku tysiąc siedemsetnym pięćdziesiątym wtórym takż w dzień S. Stanisława dnia ósmego maja przypadającego trzecie – pięć tysięcy złotych polskich, a po zasklepieniu kościoła resztę summy, który cztery tysięcy złotych polskich wypłacić mamy w dobrach naszych Urdomine, przy tym kontusz francuskiego sukna, żupan atlasowy i pas perski nowe kontentacji dać opisujemy się. Do tego ogród na warzywo przy gumnie za oborą przez wszystkie lata te, po ko będzie bawić przy architekturze i rzemieślnikach swoich w Rudominie, i gruntu pół włok w sznurach miejskich, czyli mejszymskich wakując, gdzie sobie obierze naznaczamy i siana po wozów dziesięć co rocznie na konie Jmć – przyobiecujemy i także naczynia, podług osobliwego rejestru, wzajemnie podpisanego do dać powinni będziemy i [jeżeli] cokolwiek z tego naczynia zepsuło się, naszym rzemieślnikiem poprawić [dać] mamy lub nowe dodać powinni będziemy. Izbę

też z komorą sienna w miasteczku naszym Urdominie, niepoko kościół nie skończy się, bez żadnego pretendowania za one zapłaty na rezydencja i mieszkanie dla tegoż Jmć – Pana Krukowskiego naznaczamy. Na koniec [obiecujemy] na tenże kościół nowy potrzebne [materiały], jako to kamieni, jeśli tych w z starego fundamenta wybierając nie dostarczała, przy tym cegły, wapna, żwiru, belek, drzewa różnego, tarcie na rusztowania podług potrzeby wcześniej dodać mamy, wody do murów, żeby zawsze dostarczało, starać się będziemy, szopę na składanie rzeczy wystawić i strażów na każdą noc podczas roboty dawać mamy, mury na zimę słomą nakrywać każemy poddanym naszym, a Jmć – Pan Krukowski architekt za wyż wyrażoną sumę dziewiętnaście tysięcy złotych polskich bez pretendowania dalszych sum, nagród i pieniędzy najpierwej [rozebrać] stary kościół: zbić cegłę z onego, wybrać, ochendorzyć, pięknie złożyć, wapno od tegoż kościoła starego kazać stłuc, przez kratę przecierć, kamienie z fundamentu wszystkie po wybić, ziemie na fundamenta nowe jako najdoskonalsze wykopać, piasek z ziemi fundamentów i ze sklepów, które pod kościołem będą, na ulice wywieść i nie zasypując ulice w niziny i doliny po rozsypywać najętymi od siebie ludźmi, bez pretendowania od nas Turczynowiczów małżonków żadnych ludzi i pomocników. Potem kościół nowy, podług planty i abrysu nam podanych, rękoma naszymi konotowanych i pieczęcią przy pieczętowanych i Jmć – nazad oddanych, z fundamentów nowych, jako najfundamentalniejszych, w głąb kopiąc tak, jako mogą się znaleźć fundamenta ziemi, najlepsze i najmocniejsze hrubiną murów, z fundamentów prowadząc w faciecie na łokci pięć, a w ścianach, zakrystiach na łokci cztery, dłużyne-szerszyne wynosi łokci *alias* wysokości w sobie mający, z sklepem pod tym kościołem jedynym przemurowanym y dwojakimi schodami do nich, z zakrystiami dwoma, z chorem, kruchtą *alias* babińcem sklepionymi, i sam kościół także i w górze sklepiony, z schodami gdzie potrzebę będzie, wystawić powinien w czasie i terminie pięciu lat, z mularzami, cieślami, pomocnikami do mularzów i cieśli od siebie dodanymi, wymurować, kopuły wystawić i ze wszystkim jako najfundamentalniej i najpiękniej zakończyć, posadzkę dać, dachówką położyć, ono wapno podrzucić, powinien będzie i jako najozdobniej zakończyć obligowanym jest nie nadto niepretendujące za dodanymi od nas Turczynowiczów małżonków wyż wyrażonymi w tym kontrakcie materiałami i podług rejestru podpisanego naczyniem, które naczynia: żelaza, tarcice, po zakończonej fabryce wszystkie pozostałe całe stare i złamane oddalmy do nas Turczynowiczów małżonków. Czego wszystkiego dozór do Jmć – należąc będzie, materiałami też niesłusznie i niepotrzebnie zbytkować, naczyniem bez racji szafować, Jmć – Pan Krukowski niemą i ludzie Jmć – nie powinni będą. To też my, Turczynowiczowie małżonkowie, warujemy, iż wiktualia miarą i ceną kalwaryjską tenże Jmć – Pan Krukowski z ludźmi swoimi za dworu naszego Urdomińskiego kupować ma, trunków też nie skąd nie powinien będzie brać, tylko w miasteczku Urdominie, chyba że wiktuałów we dworze a trunków w miasteczku nastawało. I nadto daliśmy ten nasz kontrakt z podpisem rąk naszych, pisan w Urdominie. U tego kontraktu przy pieczęci na laku czerwonym wycieśnionego podpisy rąk *his exprimunter vertis*

Mikołaj Turczynowicz Suszycki, skarbnik województwa Trockiego, i Teresa z Römerów Turczynowiczowa Suszycka, skarbnikowa województwa Trockiego.

Roku tysiã siedemsetnego piãćdziesiãtego dnia dwudziestego czwartego Januarij na ten kontrakt dałem Panu Krukowskiemu złotych polskich tysiã *dico* tysiã Terese Turczynowiczowa.

Roku tysiã siedemsetnego piãćdziesiãtego miesiãca maja dziewiãtnastego dnia Jmć[~] – Panu Krukowskiemu zaplãciłem cztery tysiãcy złotych polskich, to jest złotem czerwonych złotych sto pojedynkowych wãžnych, a resztã srebrnã monetã, na co podpisuje siã. Pisan w Urdominie *ut supra item* tegož dnia.

Sukien parã dałem temuž Jmć[~]. To jest kontusz Francuskiego sukna i župan atlasowy (Mikołaj Turczynowicz Suszycki Skarbnik województwa Trockiego).

Tysiã siedemsetnego piãćdziesiãtego pierwszego miesiãca maja dwudziestego piãtego dnia Jmć[~] – Panu Krukowskiemu zaplãciłem piãć tysiãcy złotych, to jest czerwonych złotych dwieście wãžnych pojedynkowych a resztã tynfami tynfów tysiã dwieście dwadziescia jeden i groszy dwa, co uczyni jakem wyżej wyraził – piãć tysiãcy złotych polskich. Pisan w Urdominie. Mikołaj Turczynowicz Suszycki, skarbnik województwa Trockiego.

Który to takowy kontrakt zapodania przez wyž wyrażonã osobã do akt jest do ksiãg grodzkich przyjęty i wpisany.

Vertimas

Rudominos bažnyčios statybos sutarties [patvirtinimo¹⁵] aktas, išduotas JM architektui Ponui Krukovskiui 1755 m. spalio 20 d.

Jo Karališkiosios Malonybės Gardino pilies teisme dalyvaujant man, Samueliui Antanui Skirmantui medžiokliui, ir Gardino pavieto teismo paseniūniui, o taip pat asmeniškai atvykusiam JM architektui Ponui Vaitiekui Juozapui Krukovskiui, kuris sutartį su viskuo, kas čia ir žemiau išdėstyta, į aktų knygas paprašė įtraukti, kas įrašyta štai taip: Mes, situoktiniai Mikalojus ir Teresė iš Römerių Turčinavičiai Sušickiai, Trakų vaivadijos iždininkai, sudarėme sutartį su JM Ponu Vaitiekumi Juozapu Krukovskiui, kuris pateikė paties braižytus būsimos bažnyčios planą ir brėžinį, kurie mums patiko ir kuriuos mes dviem egzemplioriais pasirašę ir užantspaudavę, sutarėm, jog JM architektas nuo seno mums priklausiančiose dvaro valdose, vadinamomis Rudamina, esančiose Gardino paviete, nugriaus senąją bažnyčią ir išardys jos pamatus, o taip pat išmūrys naują bažnyčią pagal anksčiau minėtus planą bei brėžinį, už ką nutarėme ir suderėjome JM sumokėti 19 000 lenkiškų auksinų, 10 000 auksinų išmokant lenkiška sidabrine moneta, kurių vertė už auksiną – 8 muštiniai taleriai, 1 timpa ir 8 grašiai, 1 muštas šeštokas, 12 grašių ir 2 šilingai, o kitus 9 000 tikraisiais, įprasto svorio lenkiškais

15 Pavietų teismai vykdė ir notarines funkcijas – į teismo knygas būdavo įrašomi testamentai, dvarų inventoriaus, turto pirkimo-pardavimo aktai, įkeitimo sutartys ir kt. Šie išrašai įgydavo teisinę galią.

raudonaisiais auksiniais, skaičiuojant po 13 timpų ir du šeštokus. Visą šią 19 000 lenkiškų auksinų sumą, kurios vertė ir kursas anksčiau aptartas, JM Ponui Krukovskiui turėsime išmokėti dalimis tokiu būdu: ateinančiais metais, t. y. 1750 m. per Šv. Stanislovą, t. y. gegužės 8 dieną, – 5 000 lenkiškų auksinų, po to 1751 m., taip pat per Šv. Stanislovą, t. y. gegužės 8 dieną, kitus – 5 000 lenkiškų auksinų, 1752 m., taip pat per Šv. Stanislovą, t. y. gegužės 8 dieną, trečią kartą skirti 5 000 lenkiškų auksinų, o baigus mūryti skliautus mūsų dvaro valdose išmokėti likutį, t. y. 4 000 lenkiškų auksinų. Taip pat pasižadame duoti naują prancūziškos gelumbės kontušą, atlasinį žiponą ir persišką diržą. O taip pat visus tuos metus, kol rūpinsis architektūra ir vykdys statybos priežiūros darbus Rudaminoje, paskirti jam, kur pats išsirinks, nenaudojamos žemės plotą daržovėms auginti, prie kluono už tvarto, pusės valako dydžio, miestietiška ar meišinskio virve matuojant. Taip pat kasmet pažadame skirti JM arkliais po dešimt vežimų šieno bei įrankių, pagal atskirą sąrašą abiejų pusių pasirašytą, ir jeigu kas iš tų įrankių sugestų, tuomet mūsų meistras juos pataisys arba privalėsime duoti naujus. O taip pat bažnyčios statymo laikotarpiui skiriame JM Pono Krukovskio apsisojimui ir nakvynei kambarį su kamara mūsų miestelyje Rudaminoje, už tai neprašant jokio užmokesčio. Galop įsipareigojame tiekti reikalingas medžiagas, tokias kaip akmuo (jei nepakaktų išrinktųjų iš senosios bažnyčios pamatų), plytos, kalkės, žvyras, balkiai, įvairios rūšies mediena. Pagal poreikį lentų pastoliams galime parūpinti anksčiau. Visuomet stengsimės, kad kol vyks statybos, statybvietė nestokotų vandens, įrengsime daržinę daiktams susidėti, statybvietei saugoti pasamdysime naktinius sargus, o žiemą savo pavaldiniams liepsime statomus mūrus uždengti šiaudais. O JM Ponas Krukovskis už anksčiau minėtą 19 000 lenkiškų auksinų sumą ir nepretenduodamas į papildomą užmokestį, priemokas ir apdovanojimus, su savo pasamdytais žmonėmis pirmiausiai privalės senąją bažnyčią išrinkti: numušti plytas, sveikas atrinkti, nuvalyti, gražiai sudėti, taip pat nuo senosios bažnyčios tinko nuskusti kalkes, jas pertrinti per sietą, iš pamatų išdaužyti visus akmenis, deramai iškasti duobę naujos bažnyčios pamatams, o pamatų ir būsimųjų bažnyčios rūsių duobių smėlį išvežti gatvių nepriteršiant ir išbarstyti po daubas ir slėnius, iš mūsų, sutuoktinių Turčnavičių, jokių žmonių ir pagalbos neprašant. Vėliau naująją bažnyčią pagal planą ir brėžinį mums pateiktus, mūsų parašu ir antspaudu patvirtintus ir JM atgal įteiktus, pastatyti nuo naujų pamatų, tiek įgilintų, kokia tik gali būti gili pamatų duobė, iš geriausio ir stipriausio pamatų mūro, fasadinėje dalyje – 5 uolekčių, o sienose ir ties zakristijom – 4 uolekčių aukščio, tiek pat uolekčių pločio. Bažnyčia turi būti su rūsiu, į kurį veda dveji laiptai, su dviem zakristijom, su choru, su prieangiu, dar vadinamu bobinčiumi, kurie turi būti skliautuoti, kaip ir bažnyčios viršus, su ten, kur reikia, išmūrytais laiptais. Visa tai, pasitelkęs savo mūrininkus, dailides ir kitus pagalbininkus, privalės laiku išmūryti pagal nustatytą penkerių metų terminą. Mūsų, sutuoktinių Turčnavičių, yra įpareigotas bažnyčią [bokštus?] kupolais uždengti ir viską deramai ir kuo gražiausiai užbaigti, plyteles iškloti, stogą uždengti čerpėmis, sienas ištinkuoti, ir viską kaip tik įmanoma dailiau užbaigti, nepretenduojant į papildomą užmokestį, su

visomis sutartyje išvardintomis medžiagomis ir į sąrašą įtrauktais įrankiais. O įrankiai, geležis, lentos, sveiki, seni ar sulaužyti, kurie liks pabaigus statybą, turės būti mums, Turčinavičiams, gražinti. Už visų darbų priežiūrą, medžiagų ir įrankių naudojimą pagal paskirtį bus atsakingas JM architektas. Mes, sutuoktiniai Turčinavičiai, taip pat iškeliamo sąlygą, jog maisto produktus Kalvarijos matu ir kaina tas pats JM Ponas Krukovskis su savo žmonėmis pirktų mūsų Rudaminos dvare, alkoholių taip pat niekur kitur, tik Rudaminos miestelyje galės įsigyti, nebent jei maisto produktų dvaras stokotų, o gėrimų miestelyje nebeliktų. Visam tam pasirašome savo ranka šią sutartį. Rašyta Rudominioje. Prie šios sutarties trys antspaudai, įspausti raudoname lake, ir tikrais mūsų – Trakų vaivadijos išdininko Mikalojaus Turčinavičiaus Sušickio ir Trakų vaivadijos išdininkienės Teresės iš Römerių Turčinavičienės Sušickienės – parašais patvirtinti.

1750 m. sausio 24 d. pagal sutartį daviau Ponui Krukovskiui 1 000 lenkiškų auksinų (patvirtinu – 1 000). Pasirašo Teresė Turčinavičienė.

1750 m. gegužės 19 d. JM Ponui Krukovskiui sumokėjau 4 000 lenkiškų auksinų, tai raudonosiomis, tikrųjų auksinų monetomis – 100, o likusi suma – sidabrine moneta. Tai patvirtindamas pasirašau. Rašyta Rudominioje tų pačių metų tą pačią dieną.

Tam pačiam JM daviau porą drabužių, t. y. prancūziškos gelumbės kontušą ir atlasinį žiponą. Pasirašo Trakų vaivadijos išdininkas Mikalojus Turčinavičius Sušickis.

1751 m. gegužės 25 d. Jo Malonybei Ponui Krukovskiui sumokėjau 5 000 auksinų, t. y. raudonaisiais, tikraisiais auksiniais – 200, o likusią dalį timpomis, timpų 1 221 ir 2 grašiai, kas, kaip aukščiau sakiau, sudaro – 5 000 lenkiškų auksinų. Rašyta Rudominioje. Pasirašo Trakų vaivadijos išdininkas Mikalojus Turčinavičius Sušickis.

Štai tokia sutartis anksčiau minėto asmens prašymu į pilies aktų knygas priimta ir įrašyta.

Gauta 2014 01 30
Priimta 2014 02 27

Šaltiniai ir literatūra

1. *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djeceży wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych.* Opracował ks. J. Kurczewski. Wilno: druk J. Zawadzkiego, 1912.
2. Jučas, M. Lietuvių parapijų fundacijos XV–XVIII a. (Vilniaus vyskupija). *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. Vilnius, 2005. 26: 13–44.
3. Kaladžinskaitė, A. Nauji architektūros istorijos šaltiniai: architektas Juozapas Fontana. *Menotyra*. 2012. 19(4): 285–300.
4. *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*. T. 1: Vilkaviškio vyskupija. Kn. 3: Lazdijų dekanatas. Sud. S. Smilingytė-Žeimienė. Vilnius: Lietuvos kultūros ir meno institutas, 1998: 329–332.
5. Lorentz, S. *Jan Krzysztof Glaubitz architekt wileński XVIII w.: materiały do biografii i twórczości*. Warszawa: Nakł. Towarzystwa naukowego warszawskiego, 1937.
6. Misius, K.; Šinkūnas, R. *Lietuvos katalikų bažnyčios: žinynas*. Vilnius: Prada, 1993.
7. Morelowski, M. *Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia*. Wilno: Nakładem autora, 1940.
8. Paliušytė, A. Juozapo Scipiono architektūros užsakymai Serokomloje. *Menotyra*. 2007. 14(2): 44–59.
9. Połujański, A. *Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte*. Warszawa, 1858.

10. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Nakł. B. Chlebowskiego i W. Walewskiego. Warszawa: Druk „Wieku” Nowy Świat. 1888. 61: 9.
11. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Nakł. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa: Druk „Wieku” Nowy Świat. 1892. 61: 12.
12. *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*. Sud. A. Paliaušytė, I. Vaišvilaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.

Auksė Kaladžinskaitė

Construction of the Church of the Holy Trinity in Rudamina in the 18th century and a new name in the history of architecture of the Grand Duchy of Lithuania

Summary

The confirmation of an agreement for church construction found in the books of the castle court of the Grodno *powiat* held at the National Historical Archives of the Republic of Belarus is valuable in several respects: it confirms the authorship, introduces a new name in the history of architecture, explains the circumstances of church construction, and provides information about the organisation and development of the construction process and the payments.

The owner of the Rudamina manor and chamberlain of Grodno Grzegorz Massalski became the first endower of the Rudamina church (today, Lazdijai district) in 1592. His children inherited the manor after his death, and after the death of the last childless heir, the manor changed hands until it was acquired by the treasurer of the Trakai voivodeship Mikołaj Turczynowicz Suszycki (1727–1755) circa 1740–1745. The new owner of the Rudamina manor began the construction of a new church, as the old one was almost totally deteriorated. At the end of 1749 he made an agreement with an architect Wojciech Józef Krukowski for the construction of a new brick church. According to the agreement, the architect was obliged to build a new church in Rudamina for 19,000 golden coins after his own design and led by his team of builders in five years. The agreement was confirmed at the chancellery of the castle court of the Grodno *powiat* on 20 October 1755. Financial difficulties and a sudden death of Turczynowicz Suszycki in the spring of 1755 disrupted the construction works. Although the executors of his will obliged themselves to finish the church construction, they encountered financial obstacles. The architect Krukowski abandoned the work. In the winter of 1757 a new architect was sought to prepare the drafts of the church façade and towers. It is not known when the construction of the church was finally finished; most probably it was not until the last quarter of the 18th century. The facts show that ultimately the project was not implemented in the way it had been designed in Krukowski's original project and underwent some changes. In the early 20th century the church was reconstructed, and its volume and plan were modified. During the reconstruction a transept and a presbytery were added, at their intersection point a small belfry was built on the roof, new chapels were erected, and other minor transformations were introduced.

The above-mentioned agreement and other relevant sources have provided new information about the history of construction of the Church of the Holy Trinity in Rudamina. Archival documents have revealed who took part in the process of commissioning the works and construction and what transformations the project underwent in the context of personality and historical changes.

KEYWORDS: architect, Wojciech Józef Krukowski, Mikołaj Turczynowicz Suszycki, Rudamina, architectural commissioning, agreement, 18th century, late Baroque